

Türkiye ormancılığındaki odun dışı orman ürünleri ve hizmetlerine yönelik işletmecilik yaklaşımlarındaki değişimlerin analizi

An analysis of the changes in management approaches to non-wood forest products and services in Turkish forestry

Arif OKUMUŞ*¹ , Mehmet PAK¹

¹Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Orman Fakültesi, Orman Mühendisliği Bölümü, Avşar Yerleşkesi, Kahramanmaraş, Türkiye

Eser Bilgisi/Article Info

Derleme/Review

DOI: [10.17474/artvinofd.1676135](https://doi.org/10.17474/artvinofd.1676135)

Sorumlu yazar/Corresponding author

Arif OKUMUŞ

e-mail: arif_okumus89@hotmail.com

Geliş tarihi /Received

14.04.2025

Düzeltilme tarihi /Received in revised form

09.05.2025

Kabul tarihi /Accepted

09.05.2025

Elektronik erişim /Online available

15.05.2025

Anahtar kelimeler:

Çok işlevli kullanım

Kurumsal dönüşüm

Odun dışı orman ürünleri

Sürdürülebilir orman yönetimi

Keywords:

Multi-functional use

Institutional transformation

Non-wood forest products

Sustainable forest management

Özet

Son yıllarda gıda güvenliğine olan ilginin artması, tüketicileri doğal ve organik alternatiflere yöneltmektedir. Bu çerçevede, odun dışı orman ürünleri ve hizmetleri (ODOÜH) hem yerel hem de küresel pazarlarda önemli bir sektör olarak ortaya çıkmıştır. Sürdürülebilir kalkınma örgütünün küresel yükselişi, orman kaynaklarının çok işlevli ve sürdürülebilir bir şekilde kullanılmasının önemini daha da arttırmıştır. Bu paradigma hareketi orman yönetimi uygulamalarında bir dönüşüm ve gelişim sürecine neden olmuştur. Bu çalışma, orman yönetiminin ODOÜH'lerle ilişkili tarihsel gelişimini, özellikle ekonomik, politik, yasal ve kurumsal boyutlara odaklanarak incelemektedir. Araştırma sonucunda, günümüz sürdürülebilirlik ilkeleri doğrultusunda ODOÜH'lerin rasyonel ve etkin yönetimini destekleyecek öneriler ortaya konulmuştur.

Abstract

The growing attention on food safety in recent years has led consumers to forseek natural and organic replacement. In this framework, non-wood forest products and services (NWFPSs) have emerged as a significant sector in both local and global markets. The global rise of the sustainable development organization has magnified the importance of utilizing forest resources in a multifunctional and sustainable manner. This paradigm movement has caused a process of transformation and development within forest management practices. This study examines the historical evolution of forest governance in relation to NWFPSs, with a specific focus on economic, political, legal, and institutional dimensions. The research resulted from with recommendations to support the rational and efficient management of NWFPSs in line with present-day sustainability principles.

GİRİŞ

Türkiye orman varlığının yanında biyolojik çeşitlilik açısından da oldukça zengin bir potansiyele sahiptir. Ülkemiz, ekosistem ve habitat çeşitliliği beraberinde oldukça zengin tür çeşitliliğini de yapısında barındırmaktadır. Floristik açıdan incelendiğinde Türkiye'de doğal olarak yetişen 12.000'den fazla bitki taksonu olup, bunların yaklaşık 3649'u (1/3'lük oranı) endemik taksonlardan oluşmaktadır (Torlak ve ark. 2010, Güner ve ark. 2012, Şenkul ve Kaya 2017). Endemik taksonların, Türkiye'nin toplam bitki taksonlarına oranı (endemizm oranı) yaklaşık %32'dir (Davis ve ark. 1988).

Fauna açısından bakıldığında omurgasız hayvan türü sayısı 19.000'dir ve bunun yaklaşık 4.000 tanesi endemiktir. Belirlenen toplam omurgalı hayvan türü sayısı ise 1.500'e yakındır (DKMP 2012).

Orman ekosistemleri de bünyesinde barındırdığı birçok bitki, hayvan ve mikroorganizmalar ile biyolojik çeşitliliğe katkıda bulunmaktadır. Günümüzde insanlar orman kaynağından odun kökenli ürünler ve odun dışı orman ürünleri ve hizmetleri (ODOÜH) olarak çok boyutlu bir şekilde faydalanmaktadırlar. Bu kapsamda odun dışı orman ürünü (ODOÜ) kavramı ekolojik, biyolojik, ekonomik ve kültürel açılarından önem kazanmaktadır (Altunel 2012).

Türkiye, ODOÜH'ler bakımından da çok zengin bir potansiyele sahiptir. ODOÜH'ler; kırsal bölge halkının kalkınması, istihdam yaratılması, üretim, gelir artışı, ihracat gibi makro iktisadi büyüklüklere etki ederek ülke ekonomisine pozitif yönde katkıda bulunmaktadır. Ayrıca, orman alanlarında rekreasyonel hizmet üretim yoluyla da halkın eğlenme, dinlenme, gezme, spor yapma gibi talepleri karşılanabilmektedir.

Son yıllarda önemli hale gelen gıda güvenliği kavramı, insanları doğal ve organik ürünlere yöneltmiştir. Bu anlamda ODOÜH'ler önemli bir pazar alanı haline gelmiştir. ODOÜH'lere verilen önemin artmasına bağlı olarak, bu konularda yapılan bilimsel çalışmalarda da artış oluğu gözlenmektedir. Bu kapsamda, Türkiye'de ODOÜ'lerle ilgili üretim yöntemi, kullanım amacı, ihracatı, talep durumu, ekonomiye katkıları, sosyo-ekonomik boyutu gibi konularda çalışmalar yapılmıştır (Bilgin 1996, Karayılmaz ve Yazıcı 2002, Artukoğlu ve ark. 2002, Artukoğlu ve Uzman 2003, Özgüven ve ark. 2005, Türker ve ark. 2006, Bayram ve ark. 2010, Faydaoğlu ve Sürücüoğlu 2011, Altunel 2012, Kurt ve ark. 2016, Sarı ve ark. 2023, Balcı ve Köse 2024). Bunun yanında ODOÜ işletmeciliğinin değişik açılardan (yasal, kurumsal vb.) ele alındığı çalışmalarda işletmecilik sürecinde karşılaşılan sorunlar ve bu sorunlara çözüm önerilerinin geliştirildiği görülmektedir (Türker ve ark. 2001, Türker ve ark. 2002, Geray ve Şafak 2007, Ok ve Tengiz 2018). Literatür incelendiğinde, ODOÜH'lerin işletmeciliğinin geçirdiği değişim sürecini irdeleyen sınırlı sayıda çalışma olduğu görülmüştür (Komut ve Öztürk 2010, Ok ve Tengiz 2018, Ok ve Koç 2018). Bu çalışmada, geçmişten günümüze ODOÜH'ler açısından orman işletmeciliğinin ekonomik, politik, yasal ve kurumsal açıdan geçirdiği değişim süreci ele alınmış ve incelenmiştir. Bu çalışma, ODOÜH işletmeciliği ile ilgili yapılacak araştırmalara öncülük etmesi ve literatüre katkı sağlaması bakımından önem arz etmektedir.

MATERYAL VE YÖNTEM

Bu çalışmada, TÜİK verileri, beş yıllık kalkınma planları, ormancılık ana planı, Orman Genel Müdürlüğü (OGM) yıllık faaliyet raporları, ormancılık istatistik verileri, stratejik planlar ve eylem planlarından yararlanılmıştır.

Literatürde yer alan konuyla ilgili çalışmalar ve ülkemiz ormancılığına ilişkin istatistiksel verilerden yararlanılarak ODOÜH işletmeciliği anlayışında yaşanan değişim ve gelişim süreci irdelenmiştir. ODOÜH işletmeciliğinin rasyonel ve etkin bir şekilde gerçekleştirilebilmesi açısından önerilerde bulunulmuştur.

BULGULAR VE TARTIŞMA

ODOÜH Konusunda Kavramsal Yaklaşım

Türkiye'de odun hammaddesi genellikle ana (asli) ürün olarak nitelenirken; reçine, ıhlamur çiçeği, meşe palamudu vb. ürünler yan (tali) ürün (Bozkurt ve ark. 1982, OGM 1987) olarak kabul edilmiştir. Ancak toplumsal gelişmeler, söz konusu mal ve hizmetlerin görece önem derecelerini değiştirmektedir. Bu bağlamda, talebi olmasına rağmen odunun dışında kalan mal ve hizmetleri "yan" ürün olarak kabul edip değerlendirmeye almamak doğru olmamaktadır (Ok ve ark. 2012).

Odunun dışında kalan bazı orman ürünlerini tanımlamak için; küçük orman ürünleri, (minor forest products), özel orman ürünleri (special forest products), alternatif orman ürünleri (alternative forest products) terimleri yanında, ODOÜH'lerle ilgili (nontimber-nonwood forest products), botanik ürünler (botanical products) ve ikincil orman ürünleri (secondary forest products) terimleri de kullanılmaktadır (Vance ve ark. 2001, Lynch ve Maclain 2003).

ODOÜ orman içi ve açıklıklarında yetişen, insanların ve diğer canlıların kendi ihtiyaçlarını karşıladıkları ve insanların bu ürünlerin ticaretini yaparak gelir elde etmek amacıyla yararlandıkları her türlü bitkisel veya hayvansal ürün olarak tanımlanmaktadır (Geray 1998). Topay'a (2011) göre orman kaynaklarından sağlanan rekreasyonel hizmetler de önemli bir odun dışı orman ürünüdür. Dolayısıyla FAO'nun yaptığı tanıma göre ODOÜH, ormanlar ve ormanlara bitişik arazilerden elde edilen odun dışındaki biyolojik kökenli ürünler ve hizmetler olarak tanımlanmakta ve odun dışı bitkisel ürünler (ODBÜ), odun dışı hayvansal ürünler (ODHÜ) ve ormanların sunduğu çeşitli hizmet ve fonksiyonlar olarak üç kısma ayrılmaktadır (FAO 1995, Prasad 1999, Özüğurlu ve Düzgün 2000, Arslan ve ark. 2016).

Dünyada sürdürülebilir kalkınma kavramının ortaya çıkması ile birlikte orman kaynaklarından sürdürülebilir bir şekilde çok yönlü olarak faydalanma düşüncesi önem kazanmaya başlamıştır. Orman ekosistemlerinin sürdürülebilirliğinin sağlanmasında ODOÜH'lerin önemli katkıları olduğu 1992 Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansında belirtilmiştir. Ayrıca, Gündem 21'de de bahsi geçmiştir. Yaşanan uluslararası süreçlere paralel olarak orman işletmeciliğinde de değişim ve gelişim meydana gelmiştir (Komut 2019). Orman işletmeciliğinde odun üretimi yanında, diğer fayda ve fonksiyonların işletmeciliğinin yapılması fikri ön plana çıkmıştır (Ok ve ark. 2014).

Dünyada gelişen söz konusu anlayışa paralel olarak Türkiye'de de gelişmeler olduğu, fakat henüz arzu edilen düzeye gelinemediği kabul edilmektedir (Ok ve Tengiz 2018). ODOÜH'lerle ilgili süreklilik kaygılarının Türkiye'de ve dünyada devam ettiği (Sunderland and Ndoye 2017), zengin ürün çeşitliliğine sahip olunmasına rağmen, ODOÜH'lerin ormancılık faaliyetleri içerisinde tam anlamıyla etkin bir şekilde yer almasının sağlanamadığı ifade edilmektedir (Balcı ve Köse 2024).

Bu çalışma kapsamında ODOÜH'ler; ODBÜ, ODHÜ ve hizmetler olmak üzere üç alt boyutta irdelenmiştir. Ayrıca OGM'nin ODOÜH'ler ile ilgili geçirdiği değişim sürecine vurgu yapılmıştır.

ODOÜH İşletmeciliğinde Ekonomik Durum

Orman alanlarında üretilen odun kökenli ürünlerin dışındaki orman ürünleri farklı amaçlarla kullanılmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü verilerine göre, bu bitkilerin sayısı 20.000 civarında ve bunların %10'unun ticareti yapılmaktadır (Sarı ve Oğuz 2000, Murray ve Shaw 2000). Türkiye'de ise bu bitkilerin sayısı 500 civarında ve bunların yaklaşık 346 tanesinin ticareti yapılmakta, 112 tanesinin de ihracı gerçekleştirilmektedir (Bilir 2017). ODBÜ'ler bazı ülkelerde veya ülkelerin bazı yörelerinde oldukça önemli bir ürün ve dış ticarete önemli bir gelir kaynağıdır. Özellikle kırsal fakirliği azaltmada ve yerel ekonomiyi canlandırmada önemli katkıları vardır (Anonim 2019).

Ülkemizde ODBÜ üretimi OGM aracılığıyla yapılmaktadır. OGM tarafından 2007 yılından itibaren düzenli olarak ormancılık istatistik verileri tutulmaktadır. Bu tarihten günümüze kadar ülkemizde kaydı tutulan ve üretimi yapılan 43 adet ODBÜ bulunmaktadır (OGM 2023a). Bu ürünlerin tamamının bitkisel kökenli olduğu ifade edilmektedir (Balcı ve Köse 2024). Ayrıca ürünlerin çeşitliliği de değinilmesi gereken başka bir durumdur. Otlar ve çiçek soğanları da yoğunluklu olarak bu listede yer almaktadır.

Türkiye orman alanlarında ODBÜ niteliği taşıyan türlerin tespiti, teşhisi ve verimlilik çalışmaları yapılmaktadır. Yapılan bu çalışmalarda elde edilen envanterler ORBİS sistemine aktararak faydalanma planları yapılabilmektedir. Bugüne kadar 1.610.000 ha alanda odun dışı orman ürünü varlığı tespit edilmiştir. Gerek ihracata ve gerekse iç tüketime konu edilen en önemli 20 türe ait envanter verileri Çizelge 1'de görülmektedir (Anonim 2019).

Çizelge 1 incelendiğinde, kekik (213.065 ha), defne (152.135 ha) ve ladenin (115.680 ha) yayılış alanı olarak ilk 3 sırayı aldığı görülmektedir. Defne (202.493 ton) bitkisini ise verim bakımından laden (81.128 ton) ve kekiğin (55.414 ton) takip ettiği anlaşılmaktadır. Kekik en fazla yayılış alanına sahipken, defneden en fazla verimin elde edildiği Çizelge 1'de görülmektedir.

Türkiye defne ihracatında bir numaralı ülke konumundadır ve kekikte ise dünya talebinin yarısından fazlasını karşılamaktadır. Ayrıca, adaçayı, biberiye, mantar ve çiçek soğanları önemli ihraç ürünleri olarak yer almaktadır. Çam fıstığı, keçiyoynuzu, kestane gibi meyveli ürünlerde de ihracat devamlı artış eğilimindedir. Ülkemizde başta keçiyoynuzu, kekik, şerbetçi otu, lavanta, oğul otu, çörek otu, adaçayı ve kişniş gibi tıbbi ve aromatik bitki türleri üretilmektedir (Anonim 2019).

Kurt ve ark. (2016), defne yaprağı, ihlamur, kekik, kestane, anason, ada çayı, çam fıstığı, kimyon ürünlerinde 1995-2015 yılları arasında ihracat miktarı ve elde edilen gelirlerde önemli artışların olduğunu vurgulamıştır. Balcı ve Köse (2024), defne yaprağı, kekik, kestane, keçiyoynuzu, lavanta, ada çayı ve biberiye ürünlerinin ihracat ve ithalat değerlerini dokuz yıllık periyotta (2015-

2023) ele alarak incelemişlerdir. Dokuz yıllık periyotta en fazla üretilen ODBÜ olarak defne yaprağı tespit edilmiştir. Üretim açısından defne yaprağı ön plana çıkarken, ihracatından en fazla gelir elde edilen ürünün kekik

olduğu belirlenmiştir. Bu çalışma sonucunda da özellikle defne yaprağı ve kekikte artışların devam ettiği ve önemli gelirlerin sağlandığı görülmektedir.

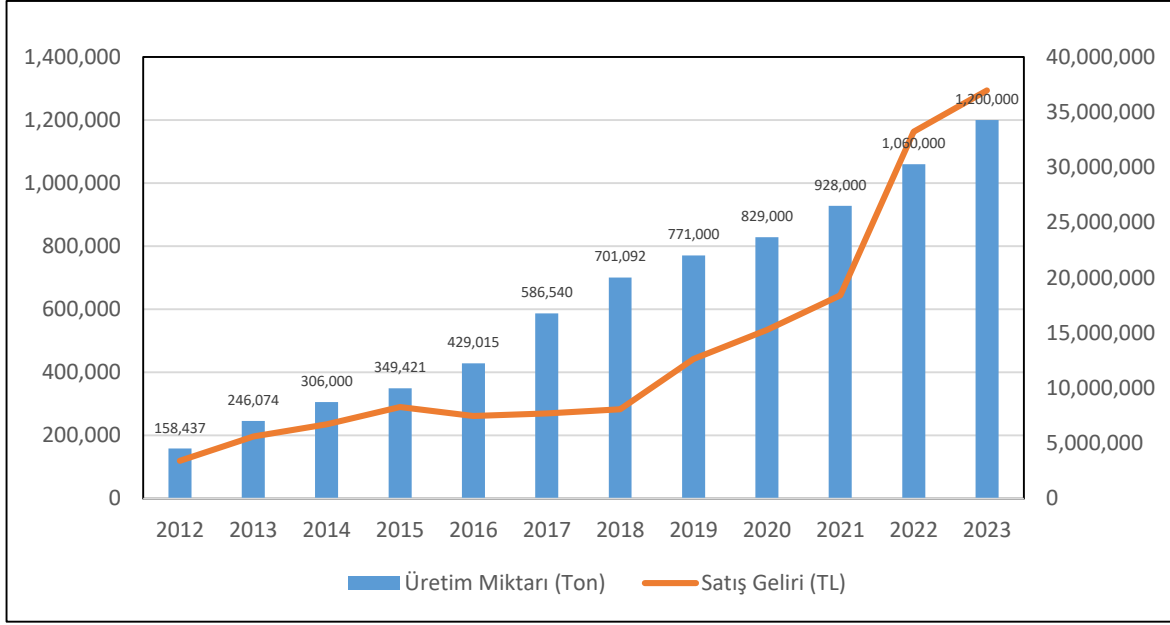
Çizelge 1. İhracata ve iç tüketime konu en önemli ODBÜ türleri

Numara	Türkçe adı	Bilimsel adı	Yayıllık alanı (ha)	Verim miktarı (ton)
1	Kekik	<i>Thymus, Thymbra, Origanum, Satureja</i> spp.	213.065	55.414
2	Defne	<i>Laurus nobilis</i>	152.135	202.493
3	Laden	<i>Cistus</i> spp.	115.680	81.128
4	Kuşburnu	<i>Rosa canina</i>	78.931	9.366
5	Adaçayı	<i>Salvia</i> spp.	68.993	8.887
6	Fıstıkçamı	<i>Pinus pinea</i>	52.435	21.592
7	Kocayemiş	<i>Arbutus</i> spp.	38.055	30.660
8	Mersin	<i>Myrtus comminus</i>	34.933	19.989
9	Alıç	<i>Crataegus</i> spp.	30.131	8.857
10	Funda	<i>Erica</i> spp.	24.197	16.876
11	Dağ çayı	<i>Sideritis</i> spp.	24.195	1.817
12	Yabani elma	<i>Malus sylvestris</i>	18.967	19.666
13	Kestane	<i>Castanea sativa</i>	17.587	48.181
14	Ahlat	<i>Pyrus</i> spp.	17.334	18.034
15	Ihlamur	<i>Tilia</i> spp.	17.219	530
16	Keçiboynuzu	<i>Ceratonia siliqua</i>	13.000	3.277
17	Sumak	<i>Rhus coriaria</i>	8.366	1.869
18	Sıklamen	<i>Cyclamen</i> spp.	7.698	588
19	Biberiye	<i>Rosmarinus officinalis</i>	6.208	12.103
20	Göl soğanı	<i>Leucojum aestivum</i>	1.017	1.116

Ancak ihracatı yapılan ürünlerin büyük çoğunluğu ham halde (işlenmemiş ürün) ihraç edilmektedir. Bu durum ODBÜ'lerin beklenen değerinden daha düşük gelir elde edilmesine neden olmaktadır. Elde edilecek gelirin ve katma değer artırılması noktasında ürünlerin işlenerek ihracatının yapılması önem arz etmektedir (Şafak ve Okan 2004, Balcı ve Köse 2024). Bayram ve ark. (2010) ile Faydaoğlu ve Sürücüoğlu (2011) yaptıkları çalışmalarda Türkiye'de ODBÜ'lerin genellikle doğrudan toplanarak ve kısmen de kültüre alınan bitkilerin yetiştirilmesiyle sağlandığını ve doğal bitkilerden elde edilen materyalin fiyatının tarımı yapılan ürünlere göre daha düşük elde edildiğini tespit etmişlerdir. Komut (2019), orman köylerindeki ODOÜ kullanımının büyük ölçüde geleneksel alışkanlık ve deneyimlere bağlı olarak gerçekleştiğini ve bilinçli bir faydalanmanın söz konusu olmadığını ifade etmiştir. Lovrić ve ark. (2020), çoğu gelişmiş ülkelerden oluşan Avrupa kıtasında yaklaşık olarak 2.8 milyon insanın ODBÜ'den faydalandığını ve Avrupa ülkelerinde yaşayan toplam nüfusun %25'inin ODBÜ topladığını çalışmalarında ortaya koymuştur. Türkiye, ODBÜ'den en fazla gelir

sağlayan dördüncü Avrupa ülkesi durumundadır. Türkiye'de ODBÜ'den yıllık ortalama 2.5 milyar euro gelir sağlandığı tespit edilmiştir (Lovric ve ark. 2020). Türkiye'de, ODBÜ'ye yönelik ithalat ve ihracat potansiyelleri değerlendirildiğinde; ihracat açısından 196 ülke arasında 21. sırada yer almaktadır. Türkiye'nin ODOÜ sektöründen en fazla ihracat yaptığı ülke ABD olup, bunu sırasıyla Çin, Almanya, Polonya ve Japonya takip etmiştir (Anonim 2019). ODBÜ kapsamında ihracata konu edilen türlerden en fazla gelir elde edilenler; çam fıstığı, defne, kekik, kestane ve doğal mantarlardır (Korkmaz ve Duman 2019).

Türkiye'de ODBÜ'lerin büyük bir bölümü, insanlar tarafından doğadan toplanmakta, işlenmeden faydalanılmakta, iç piyasada satışı yapılmakta veya ihraç edilmektedir. OGM de vahidi fiyat usulü ile ODBÜ'leri toplayan kişilere satarak gelir elde etmektedir. OGM'nin yıllık faaliyet raporları incelendiğinde, 2012-2023 yılları arasında ODBÜ'lerin üretim miktarları ve satış gelirleri Şekil 1'de yer almaktadır (OGM 2013, 2019, 2023b).

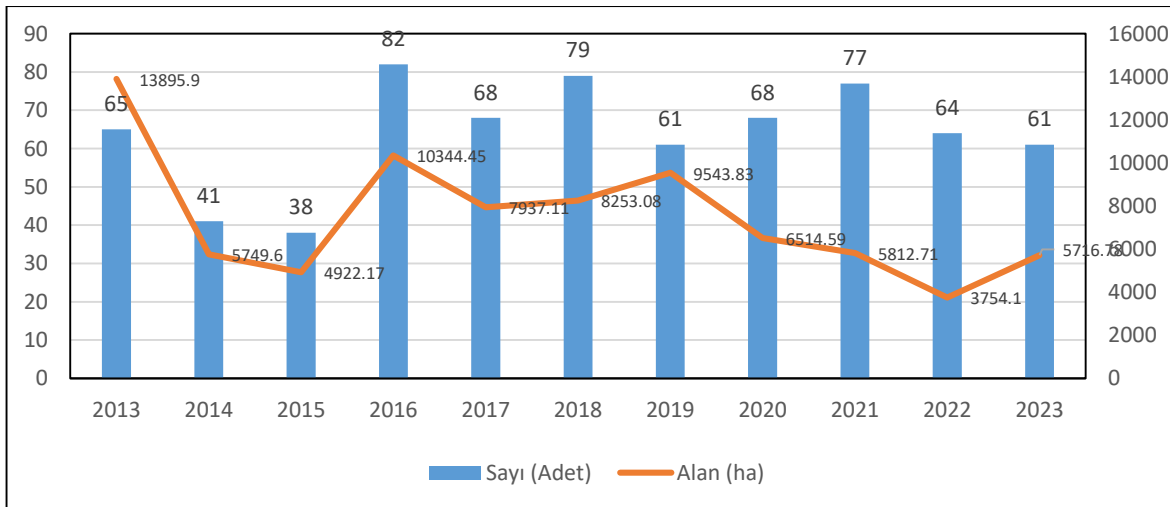

Şekil 1. ODOÜ'lerin üretim miktarları ve satış gelirleri

Şekil 1 incelendiğinde; 2012 yılından itibaren 2023 yılına kadar üretim miktarlarının her yıl düzenli olarak arttığı görülmektedir. ODOÜ'lerden elde edilen satış gelirleri de 2015 yılına kadar düzenli olarak artmakta, 2015 yılından sonra satış gelirlerinde düşüşler yaşanmaktadır. Satış gelirlerinin 2018 yılından itibaren tekrar artma eğilimine girdiği, 2023 yılına kadar artışın devam ettiği ve 2018 yılına kıyasla 2023 yılında elde edilen gelirin yaklaşık 4.5 kat artarak 36.964.000 TL'ye ulaştığı görülmektedir.

Diğer yandan OGM tarafından ülkemiz arıcılığını geliştirmek için bal ormanları tesis edilmekte ve bu

ormanlar ODHÜ kapsamında değerlendirilmektedir. Ülkemizin bal ihracatının neredeyse tamamını çam balı ile kestane, ıhlamur, orman gülü, akasya, yayla ve kekik balları oluşturmakta ve bu ürünlerin büyük bir kısmı ormanlık alanlardan üretilmektedir. Ülkemizde bal üretiminin %85'i ormanlık sahalardan, %15'i tarım alanlarından sağlanmaktadır (Anonim 2019). Ekosistem Hizmetleri Daire Başkanlığının yayınlamış olduğu bal ormanları listesine göre ilk bal ormanı Bursa'da 16 ha bir alanda 2007 yılında tesis edilmiştir (Koday ve Karadağ 2019). Bal ormanlarının sayısal ve alansal olarak dağılımı Şekil 2'de yer almaktadır (OGM 2023a).

Şekil 2. Bal ormanlarının yıllara göre sayısal (adet) ve alansal (ha) dağılımı

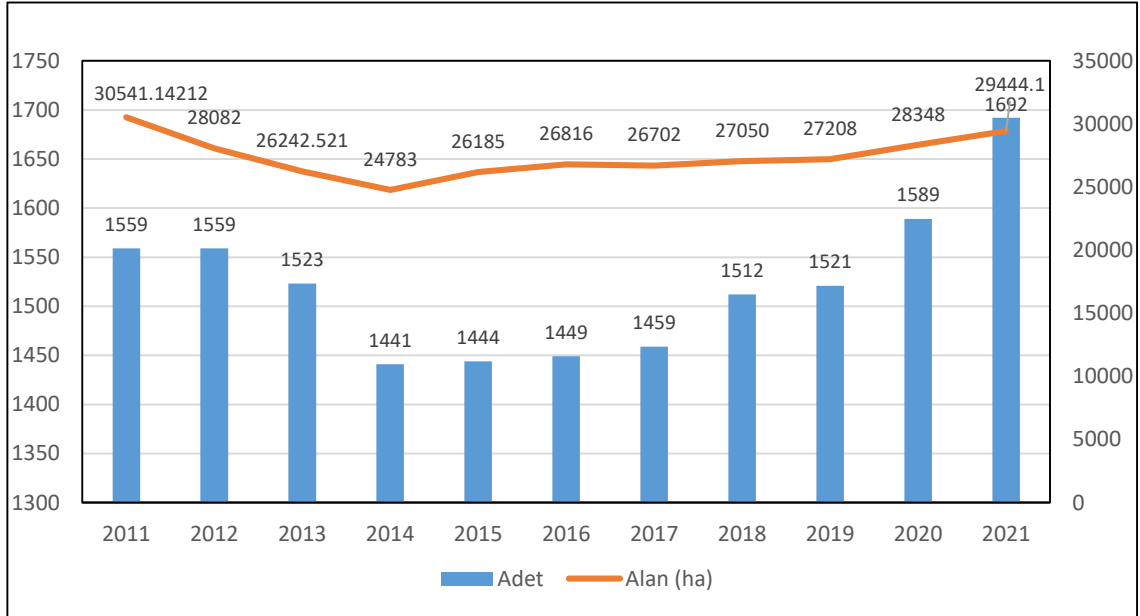
Şekil 2 incelendiğinde; 2013-2023 arasında oluşturulan bal ormanlarının sayısının ve tahsis edilen alanın değişiklik gösterdiği görülmektedir. Şöyle ki, söz konusu dönemde sayısal olarak 82 adet ile en fazla bal ormanının 2016 yılında, alansal olarak ise 13.895,9 ha ile en fazla bal ormanının 2013 yılında tesis edildiği anlaşılmaktadır.

Orman kaynaklarından sağlanan hizmetler; rekreasyon, otlatma, karbon depolama, oksijen sağlama, gen kaynağı

oluşturma, bilimsel amaçlı kullanma, su rezervi ve erozyon kontrolü sağlama vb. olarak sıralanmakta ve gün geçtikçe önemleri artmaktadır (Özügürü ve Düzgün 2000). Bu kapsamda rekreasyonel kullanım amaçlı tahsis edilen A, B, C ve D tipi mesire yerlerinin yıllar itibariyle sayı ve alansal olarak değişimi Çizelge 2 ve Şekil 3'te yer almaktadır (OGM 2023a).

Çizelge 2. Rekreasyonel amaçlı tahsis edilen mesire yerlerinin sayısal ve alansal dağılımı

Yıllar	A tipi mesire yeri		B tipi mesire yeri		C tipi mesire yeri		D tipi mesire yeri		Toplam	
	Adet	Alan (ha)	Adet	Alan (ha)	Adet	Alan (ha)	Adet	Alan (ha)	Adet	Alan (ha)
2011	46	1.539	108	3.384	1.295	149.388	110	11.230	1.559	165.541
2012	46	1.539	105	3.295	1.286	10.528	122	12.720	1.559	28.082
2013	53	1.678	105	2.774	1.239	9.924	126	11.867	1.523	26.243
2014	77	2.739	114	3.038	1.123	9.060	127	9.946	1.441	24.783
2015	122	4.190	173	3.515	1.016	8.165	133	10.315	1.444	26.185
2016	124	4.254	205	3.979	975	8.033	145	10.550	1.449	26.816
2017	130	4.066	234	4.302	953	7.890	142	10.444	1.459	26.702
2018	149	4.498	290	4.694	936	7.497	137	10.361	1.512	27.050
2019	164	4.914	342	5.088	881	7.007	134	10.199	1.521	27.208
2020	183	5.040	405	6.219	867	7.000	134	10.089	1.589	28.348
2021	200	5.497	483	7.393	872	6.289	137	10.266	1.692	29.444.1

Şekil 3. Mesire yerlerinin yıllar itibariyle sayısal (adet) ve alansal dağılımı (ha)

Çizelge 2 ve Şekil 3 incelendiğinde, 2011–2021 döneminde mesire yerlerinin (A, B, C ve D tipi toplamı) sayısal ve alansal dağılımında dalgalanma olduğu görülmektedir.

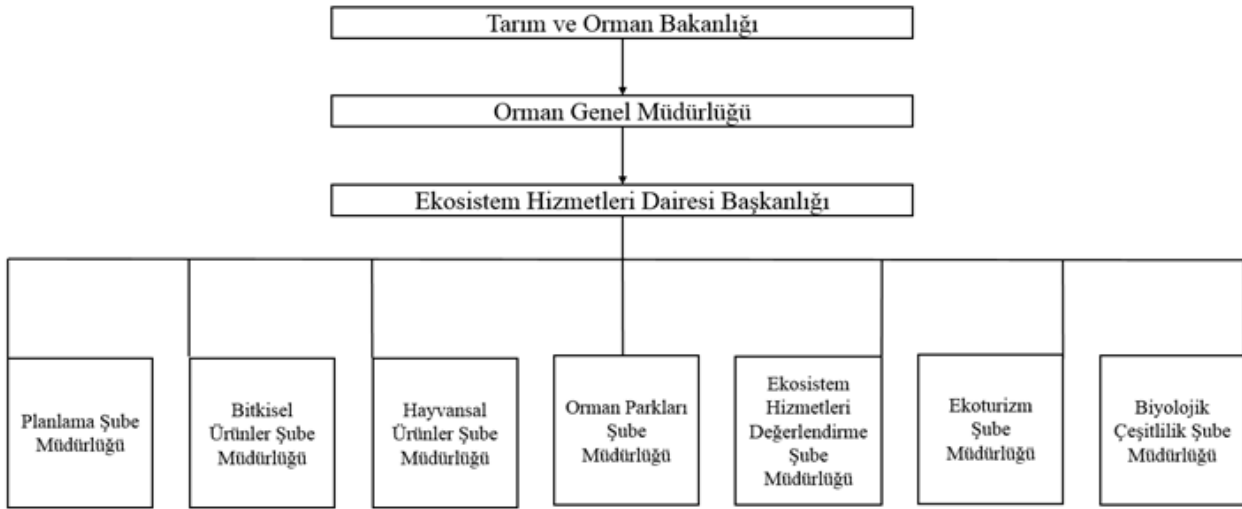
2014–2018 yılları arasında sayısal olarak azalma olduğu, sonraki yıllarda tekrar artış göstererek 2021 yılında 1692 adet mesire yeri tesis edildiği görülmektedir.

ODOÜH İşletmeciliğinin Kurumsal ve Mevzuat Açısından İncelenmesi

1990'lı yıllarda artan ihracat olanakları ile birlikte ODOÜH'lerin sağlayabileceği ekonomik potansiyel anlaşılmaya başlanmış, OGM çatısı altında yer alan İşletme ve Pazarlama Dairesi Başkanlığı bünyesinde Tali Ürünler Şube Müdürlüğü kurulmuştur. Daha sonra da 1995 yılında "Asli Orman Ürünlerinin Üretim ve Satış Esasları" isimli tebliğ yayınlanmıştır. 2011 yılında ise 645 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile 3234 sayılı OGM Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun ile ormancılık örgüt yapısında değişiklikler olmuştur. Bu değişikliklerden biri de OGM teşkilat yapısı içerisinde Odun Dışı Ürün ve Hizmetler Daire Başkanlığının kurulmasıdır. Bu birim ODOÜ, ekosistem hizmetleri, orman içi su kaynakları,

mesire yerleri, kent ormanları, ekoturizm faaliyetleri ile ilgili her türlü iş ve işlemleri yapma yetkisine sahiptir (Ok ve Koç 2018).

2011-2018 yılları arasında ODOÜH'lerin merkezde OGM çatısı altındaki Odun Dışı Ürün ve Hizmetler Daire Başkanlığı ve yedi ayrı şube müdürlüğü, taşrada ise 28 Orman Bölge Müdürlüğü bünyesindeki Odun Dışı Ürün ve Hizmetler Şube Müdürlüğü tarafından yönetildiği görülmektedir (Ok ve Tengiz 2018). 2018 yılında Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçilmiş ve 1 nolu Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile Tarım ve Orman Bakanlığı kurulmuştur. ODOÜH'ler de adı değiştirilen Ekosistem Hizmetleri Dairesi Başkanlığı tarafından yönetilmeye başlanmıştır (Şekil 4).

Şekil 4. Ekosistem Hizmetleri Dairesi Başkanlığı'nın kurumsal yapısı

Şekil 4'te görüleceği üzere Tarım ve Orman Bakanlığı'na bağlı bir kuruluş olan OGM çatısı altında kurulan söz konusu daire başkanlığına bağlı yedi adet şube müdürlüğü bulunmaktadır. Ekosistem Hizmetleri Daire Başkanlığı orman ekosistem hizmetleri ve ürünleri, mesire yerleri, şehir ormanları, orman parkları, arboretum sahaları ve orman içi biyolojik çeşitlilik koruma alanları, orman içi su kaynakları ile ilgili her türlü iş ve işlemlerden sorumlu tutulmuştur. Odun Dışı Ürün ve Hizmetler Daire Başkanlığı'ndan farklı olarak, bu kuruma iklim değişikliği sürecinde ormanların karbon azaltım yeteneğinin artırılması ve uyum kapasitelerinin geliştirilmesi,

ekosistem hizmetleri için ödeme sistemleri ve orman kaynakları ile ilişkili karbon piyasasına ait usul ve esasların düzenlenmesi görevleri de verilmiştir. Kurumsal yapıdaki değişimden de anlaşılacağı gibi, Türkiye'de ODOÜH'ye bakış zamanla değişmiştir. Ekosistem Hizmetleri Dairesi Başkanlığı'nın kurulmuş olması, ormanların sağlamakta olduğu ODOÜH'lere ekosistem hizmeti yaklaşımı açısından bakılmaya başlandığının önemli bir göstergesidir. Bu nedenle ODOÜH tanımı ve kapsamında da önemli değişimler yaşanmıştır. Bu kapsamda ekosistem hizmetleri kavramı ön plana çıkmaya başlamıştır. Ekosistem hizmetleri; doğal çevrenin

insanların yaşamlarını sürdürebilmelerine yönelik sunduğu hizmetler bütünü olarak tanımlanmaktadır (Eker 2018). Milenyum Ekosistem Hizmetleri Değerlendirme Raporuna göre ekosistem hizmetleri düzenleyici ve destekleyici hizmetler, üretim hizmetleri ve kültürel hizmetler olarak 4 başlık altında yer almaktadır (Reid ve ark. 2005). Orman ekosistemleri de tüm bu hizmet gruplarını bünyesinde barındırarak, ODOÜH'lerin bitkisel, hayvansal ve hizmet üretimleri olmak üzere 3 alt boyutta değerlendirilmesine neden olmuştur.

ODOÜH'ler ile ilgili değişimin göstergelerinden birisi de mevzuat içerisinde "ODOÜ kavramı" ile ilgili yapılan tanımların değişmesi olarak görülebilir. Bu kapsamda ODOÜH'leri yönetme şeklinin ve anlayışının bir göstergesi olarak, ilgili mevzuat incelenmiştir.

ODOÜ envanteri ile ilgili ilk önemli çalışma 1987 yılında OGM tarafından yapılmış ve neticesinde Türkiye'de 38 adet ODBÜ tespit edilmiştir. Bu kapsamda, "Ülkemizdeki Bazı Önemli Orman Tali Ürünlerinin Teşhis ve Tanıtım Kılavuzu" adı altında bir kitapçık hazırlanmış ve bunun Bölge Müdürlüklerince yapılacak envanter çalışmalarına esas olması amaçlanmıştır (Anonim 1987).

1995 yılında çıkarılan "Orman Tali Ürünlerinin Üretim ve Satış Esasları" isimli 283 no'lu tebliğde orman tali ürünlerinin tanıtımı, üretimde uygulanacak genel hükümler, üretim ve satış işlerinin programlanması, üretim ve toplamanın yaptırılma usulleri ile OGM tarafından üretim programına alınan ve alınmayan orman tali ürünlerinin üretim, taşıma ve satışına ait esaslar hakkında bilgiler verilmiştir (Anonim 1995). Bu tebliğe göre OGM odun dışı orman ürünü denildiğinde bitkisel kökenli ürünleri anlamakta ve odun dışındaki ürünlerin tali ürün olarak değerlendirildiği görülmektedir.

1996 yılında çıkarılan 289 sayılı "Orman Ürünlerinden Faydalanmak İsteyenlere Verilecek İzinlere Ait Tebliğe" göre orman ürünleri "her çeşit ağaç, ağaççık, mantar, tıbbi ve sınai bitkiler ile bunlardan elde edilen kök, fidan, kozalak tohumu, kabuk, meyve, çiçek, ibre, yaprak, dal, sürgün, yumru, soğan, çıra, katran, sakız, mazi, balzam, ur ve benzerleri" şeklinde tanımlanmıştır (Anonim 1996).

2003 yılında ODOÜ'lere yönelik çalışmalara hız verilmiştir. Bu çalışmalarda, ODOÜ kapsamındaki ürünlerin yayılış alanlarını ve bu alanlardaki miktarlarını belirten "Türkiye Ormanlarında Odun Dışı Ürünler" adlı bir kitapçık yayınlamış, ODOÜ'lere yönelik yayımlanan 283 numaralı tebliğ 2013 yılında tekrar gözden geçirilmiş ve 297 sayılı "Odun Dışı Orman Ürünlerinin Envanter ve Planlaması ile Üretim ve Satış Esasları" tebliği yürürlüğe girmiştir. (Anonim 2013, Bilir 2017). Bu tebliğde sadece ODBÜ anlayışından vazgeçilerek, üretim artıkları ve hayvansal ürünler de ODOÜ kapsamında ele alınmıştır.

2016 yılında ise OGM tarafından 302 sayılı "Odun Dışı Orman Ürünlerinin Envanter ve Planlaması ile Üretim ve Satış Esasları" isimli tebliğ yayınlanmıştır (Anonim 2016). Bu tebliğde de 297 sayılı tebliğde yer alan ODHÜ'lerin kapsam dışına çıkarıldığı görülmektedir.

2011 yılında Odun Dışı Ürün ve Hizmetler Daire Başkanlığının kurulmasının ardından ODOÜH'lerle ilgili kapsamlı yenilikler yapılmaya başlanmıştır. 2014 yılında OGM tarafından ODOÜH envanter takip sistemi ile odun dışı orman ürünleri takip sistemi kurulmuştur. Bu takip sisteminde, türlerin miktarları, yayılış alanları, ait oldukları taksonları ve konumları gibi bilgiler yer almaktadır. Böylelikle konuyla ilgili bilimsel çalışmalarda ihtiyaç duyulan verilere hızlı ve kolay bir şekilde ulaşılabilmekte ve orman köylülerinin topladıkları ürünleri hızlıca ve aracısız şekilde pazarlayabilme imkânı doğmuştur (URL-1).

2018 yılında Ekosistem Hizmetleri Daire Başkanlığının kurulması ile birlikte, OGM odun dışı türlerin de envanterinin tutulabilmesi amacıyla "taksonomik tabanlı veri ambarı" çalışması başlatmış ve internet üzerinden hizmet veren "BİYOD" sistemi kurulmuştur. Arazi çalışmalarında elde edilen bilgiler, internet üzerinden merkeze aktarılmıştır. Ayrıca, BİYOD veri tabanı gibi ORBİS (Orman Bilgi Sistemi) projesi de, gerekli paylaşımları karşılıyarak hizmet vermektedir (Doğan 2020, Hakverdi 2020). Ayrıca OGM tarafından "Tıbbi ve İtri Kullanım Açısından Ar-Ge Çalışmalarına Konu Edilebilecek Bitki Türleri" liste halinde yayınlanmış ve bu listede toplam 909 adet bitki türü yer almıştır (OGM 2020).

ODOÜH İşletmeciliğinin Ormancılık Politikası Açısından İncelenmesi

Türkiye ormancılığı ile ilgili makro düzeyde alınacak kararlar ve oluşturulacak politikalar beş yıllık kalkınma planları (BYKP), ulusal ormancılık programı ve eylem planlarında yer almaktadır. Bu kapsamda ilk BYKP 1963-1967 yıllarında hazırlanmıştır. Hâlihazırda 12. BYKP (2024-2028) uygulanmakta ve Türkiye'nin sektörler bazında kalkınmasının sağlanması için çalışmalar devam etmektedir. Kalkınma planları incelendiğinde ilk dört BYKP'lerde ODOÜ'leri tali ürün veya ikincil ürün olarak görülmüştür. Bu planlarda ağırlıklı olarak reçine üretimi üzerinde durulmuştur.

ODOÜ, kavram olarak ilk defa 5. BYKP'de (1985-1989) kullanılmıştır. Bu planda ODOÜ'ler ODBÜ ve ODHÜ olarak iki sınıfta geniş bir şekilde incelenmiştir (Yıldırım 2011). Doğrudan ODOÜ'ye ilişkin amaç, ilke ve politikalara ise, ilk defa 6. BYKP (1990-1994)'de yer verildiği görülmektedir (Türker ve ark. 2006). Bu planda odun dışı ürünler envanter çalışmasının öncelikle sonuçlandırılması ve işlenmiş ürün ihracatına ağırlık verilmesi hedef olarak belirlenmiştir. 7. BYKP (1996-2000)'de ODBÜ tanımının yapılması önerilmiştir. Bu planda "Orman amenajman ve silvikültür planları, odun ile odun dışı ürünler ve hizmetler, ormanların çeşitli fonksiyonları ve işletme amaçları dikkate alınarak yeniden düzenlenecek ve uygulanacaktır" hükmü yer almaktadır ve buna uygun olarak hukuksal düzenlemeler yapılmıştır. Ayrıca üretimde karşılaşılan sorunlar ilk defa bu plan döneminde dile getirilmiştir. 8. BYKP (2001-2005)'de orman kaynaklarının sürdürülebilir olarak çok yönlü faydalanmayı sağlayacak şekilde yerel ve ulusal bazda yönetilmesi temel amaç olarak belirlenmiştir. ODOÜ'lerin korunması ve bu ürünlerden faydalanma noktasında orman köylülerinin aktif katılımlarının sağlanması gerektiği ifade edilmiştir. 9. BYKP (2007-2013)'de bir önceki plan dönemine benzer politikalar belirlenmiştir. Bu plan döneminde; toplumun odun ve ODOÜ ihtiyaç ve taleplerinin optimum şekilde karşılanması, odun ve ODOÜ'lerde standardizasyon ve sertifikalandırma, ticaretinin disipline edilmesi, hammadde yerine mamul madde olarak ihracatı teşvik tedbirlerinin gerçekleştirilmesi öngörülmüştür (Gedik 2014).

10. BYKP (2014-2018)'de ODOÜ'lerin envanteri ve faydalanma düzeyleri ile ilgili yeterli bilgiye sahip olunmadığı ifade edilmiştir. Bu plan döneminde ODOÜ'lerden etkin bir şekilde yararlanabilecek politikalara ağırlık verilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca 10. BYKP'de ODOÜ'ler için stratejik amaç ve politikalara da yer verilmiştir.

11. BYKP (2019-2023)'de ekosistem hizmetleri, orman ürünleri sanayiinin sorunları, Ar-Ge, odun dışı orman ürünlerinin değerlendirilmesi ve orman köylüleri yer almaktadır. Sonuç olarak, ODOÜH'lerin ülkemizin kalkınmasında ve büyümesinde vazgeçilmez bir sektör olduğu ve kalkınma politikası açılımlarında önemini giderek arttığı tespit edilmiştir.

12. BYKP (2024-2028)'de ODOÜH kapsamında orman kaynaklı ürün ve hizmetlerin sürdürülebilir orman yönetimi ilkeleri çerçevesinde ihracat odaklı çeşitlendirilerek, sektörün ekonomideki payının artırılması, orman ekosistem hizmetlerine erişimin kolaylaştırılarak çevreye duyarlı bir yaklaşımla ekolojik turizm alanlarının artırılması, sertifika uygulamalarının yaygınlaştırılması ile orman ürünlerinin ticaretinin kolaylaştırılması konularına yer verilmiştir.

Türkiye, 2004-2023 yılları için Ulusal Ormancılık Programını hazırlamıştır. Bu programda 31 politika, 57 strateji ve eylem planı altında 146 eylem önerisi (84'ü birinci, 51'i ikinci, 11'i üçüncü öncelikli ve süre bakımından 40 adedi uzun dönem, 106'sı kısa dönemde gerçekleştirilmek üzere) yer almaktadır (Anonim 2004).

Ulusal Ormancılık Programında odun dışı orman ürünüyle ilgili sadece politika ve stratejilere yer verilmekle kalmayıp, 19, 24, 99, 100, 101, 102, 105, 106, 107, 108 ve 131 numaralı eylemlerde nasıl bir politika izleneceği belirlenerek ilgili kurumlar sorumlu hale getirilmiştir (Ok ve Tengiz 2018). Bu 11 eylemden 4 tanesi Orman ve Su İşleri Bakanlığı merkez birimlerinin uygulama sorumluluğuna bırakılırken, diğerlerinden OGM sorumlu tutulmuştur.

2003 yılında kurulan Çevre ve Orman Bakanlığı 2010-2014 yılları arasında gerçekleştirilen stratejik planını uygulamaya koymuştur. Bu plan döneminde 10 amaç, 32

hedef ve 100 adet gösterge belirlenmiştir. Bu plan döneminde ODOÜ'lerle ilgili olarak ormancılık çalışmalarının sürdürülebilirliğini sağlamak üzere orman köylülerinin desteklenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda orman köylerinde sosyo-ekonomik kalkınmanın desteklenmesi hedeflenmiştir.

2011 yılında Çevre ve Orman Bakanlığı yerine 6223 Sayılı kanun gereği Orman ve Su İşleri Bakanlığı kurulmuştur. Bakanlık, 2013-2017 yıllarını kapsayan stratejik planında 5 amaç, 16 hedef ve 79 adet gösterge tespit etmiştir. ODOÜ kapsamında biyolojik çeşitliliğin etkin korunması ve sürdürülebilir yönetimi amaç olarak belirlenmiştir. Orman ve su kaynaklarının yönetilmesi, çölleşme ve erozyonla mücadele, tabiatın ve korunan alanların muhafazası, milli parklar tarih şuurunun oluşturulması, ODOÜH'lerin üretilmesi, orman köylüleri ve çiftçilerin gelirlerinin artırılması amacıyla 2018-2021 yıllarını içeren stratejik plan Orman ve Su İşleri Bakanlığı tarafından uygulamaya konmuştur. Bu planda 4 amaç, 18 hedef ve 68 adet performans göstergesi belirlenmiştir. ODOÜH'lerle ilgili olarak bir önceki plan döneminde olduğu gibi biyolojik çeşitliliğin etkin korunması ve sürdürülebilir yönetimi amaç olarak belirlenmiştir. Ancak bu plan döneminde korunan alanlara öncelik verilmiş, biyolojik çeşitliliğin envanteri, izlenmesi ve değerlendirilmesi hedeflenmiştir. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, 2013-2017 ve 2017-2021 döneminde yaptığı stratejik planlarda ODOÜH kapsamında yer alan hizmetlere daha fazla ağırlık verdiği anlaşılmaktadır.

2018 yılında Orman ve Su İşleri Bakanlığı yerini Tarım ve Orman Bakanlığına bırakmıştır. Tarım ve Orman Bakanlığı 2019-2023 yıllarını kapsayan stratejik planını uygulamaya koymuştur. Bu planda 7 amaç, 30 hedef ve 121 adet performans göstergesi belirlenmiştir. ODOÜH'ler için kırsal alanda refahın yükseltilmesi amacı benimsenerek, kırsalda gelir ve istihdam olanaklarının artırılması ve kırsal ekonominin çeşitlendirilmesi hedeflenmiştir. Aynı bakanlık 2024-2028 yıllarını kapsayan stratejik plan çalışmasında 7 amaç, 32 hedef ve 153 adet performans göstergesi tespit etmiştir. Bu plan döneminde de önceki plan döneminde olduğu gibi kırsal alanda refahın yükseltilmesi amacı benimsenerek, kırsalda gelir ve istihdam olanaklarının artırılması ve kırsal ekonominin

çeşitlendirilmesi hedeflenmiştir. Tarım ve Orman Bakanlığı 2019-2023 ve 2024-2028 döneminde gerçekleştirdiği stratejik planlarda ekosistem hizmetlerine ve kırsal kalkınmaya önem vermiştir.

Bir kamu kurumu olan OGM ilk stratejik planını 2010-2014 yılları için hazırlamış ve böylece stratejik yönetime geçmiştir. Bu plan döneminde ODOÜ'lerin potansiyelinin tespit edilmesi, faydalanmanın düzenlenmesi ve plan döneminde ekonomik öneme sahip ODOÜ çeşit ve miktarı %25 oranında artırılması hedefi benimsenmiştir.

2011 yılında OGM'nin yeniden yapılandırılması nedeniyle daha önce hazırlanan stratejik plan yenilenerek 2013-2017 yılları için uygulamaya konulmuştur (Tolunay ve ark. 2017). Bu plan döneminde OGM'nin temel stratejisi "Orman köylülerinin ODOÜ'leri ihtiyaçlarının, ormanların kapasitesi dâhilinde karşılanması, orman köylülerinin ormanların ODOÜ'lerinden faydalanma ve gelir elde etme imkânlarının geliştirilmesi" olarak belirlenmiştir (OGM 2012).

OGM, 2017-2021 yıllarını kapsayan stratejik planında bazı hedeflerden doğrudan sorumlu tutulmuş, bazılarında ise iş birliği yapacak birim olarak gösterilmiştir. Bu plan döneminde Odun Dışı Ürün ve Hizmetler Daire Başkanlığı için rekreasyon hizmetlerinin yaygınlaştırılması, ekonomik öneme sahip ürün çeşidinin %10, üretim miktarının ise %75 oranında artırılması hedef olarak belirlenmiştir. Bu hedef önceki plan hedefleriyle karşılaştırıldığında, OGM'nin bir anlayış değişikliğine gitmek zorunda kaldığı anlaşılmaktadır. Bu değişimin; yararlanılan türlerin %25 artırılması anlayışının %10'a indirilmesi ve üretim miktarlarına özel bir nicel hedefin konması noktalarında olduğu söylenebilir (Ok ve Tengiz 2018).

OGM tarafından 2019-2023 yıllarını kapsayan stratejik planda 4 adet stratejik amaç ve bu amaçlara ulaşabilmek için de 17 adet hedef belirlenmiştir. Bu kapsamda ormanların ürettiği mal ve hizmetlerden toplumun optimum düzeyde faydalanmasını sağlamak amaçlanarak, ekosistem hizmetlerinin yaygınlaştırılması, ekonomik değeri yüksek ODOÜH çeşitliliğinin ve üretiminin artırılması hedeflenmiştir.

Ormanların nicelik ve nitelik olarak korunması, geliştirilmesi ve iyileştirilmesi, sosyal ve ekonomik kalkınmanın sağlanması, zengin kaynak değerlerine sahip ormanların sunduğu imkânlardan daha fazla faydalanmak maksadıyla OGM, 2024-2028 dönemlerini kapsayan stratejik planını uygulamaya koymuştur (OGM 2023c). Bu plan döneminde 6 amaç ve 21 hedef belirlenmiştir. ODOÜH'leri ile ilgili olarak orman köylüsünün yerinde istihdamı ve kalkınmasının desteklenmesi amacı belirlenmiştir. Bu amaca ulaşmak için ODOÜH'lerin kırsal refaha katkısının artırılması hedefi ile ormanların sürdürülebilir yönetime katkı sağlaması hedefleri belirlenmiştir. Bu plan döneminde bir önceki plan döneminden farklı olarak ekosistem hizmetlerinin ve kurumsallaşmanın yaygınlaştırılması ve dijital dönüşüm çerçevesinde gelişen teknolojiye ayak uydurularak, uzaktan algılama ve yapay zekaya dayalı karar destek sistemlerinin kullanılması stratejik hedefler olarak belirlenmiştir.

OGM yetki ve sorumluluğunda bulunan iş ve işlemlerin farklı disiplinlerden oluşmasına bağlı olarak amaç ve hedeflere ulaşılması açısından eylem planlarına ihtiyaç duyulmuştur. Hazırlanan her bir eylem planında belirlenen faaliyet ve programlar, bölge müdürlükleri düzeyinde programlanarak bütçelendirilmiş ve 5 yıllık uygulama dönemleri itibari ile uygulamaya konulmuştur. OGM tarafından 2011-2014, 2013-2017, 2017-2021, 2019-2023, 2024-2028 yıllarını kapsayan stratejik plan dönemlerinde stratejik plan amaç ve hedeflerine ulaşılması gayesi ile uygulamaya konulan eylem planları hazırlanmıştır. Devam eden ve tamamlanan planlar dahil olmak üzere OGM tarafından 2025 yılı itibari toplam 32 adet eylem planını hazırlanmıştır (Kılıç ve Erkan 2006, Tolunay ve ark. 2017, URL-2).

Tolunay ve ark. (2017), Türkiye'de ulusal ormancılık planı, kalkınma planları, stratejik planlar, eylem planları uygulanmasına rağmen alınan kararların %90 gibi çok büyük bir kısmının uygulanmadığını ifade etmiştir. Bu durumun, teşkilatın misyonu ve vizyonu, amaçları ve hedefleri arasında doğru ilişkilerin kurulamamış olmasından kaynaklandığı tespit edilmiştir (Kılıç ve Erkan 2006). Balcı ve Köse (2024) yaptıkları çalışmada, üst politika belgelerinde (kalkınma planları, OGM stratejik

planları vb.) ODOÜ'ye yönelik politika ve hedeflerin belirlenmesinin, söz konusu ürünlere yönelik çalışmaların artmasına katkıda bulunabileceklerini ifade etmişlerdir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Dünyada sürdürülebilir kalkınma kavramının ortaya çıkması, 1992 Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansında orman ekosistemlerinin sürdürülebilirliğinin sağlanmasının gerekliliği ve Gündem 21'de ODOÜH'ler ile ilgili alınan kararlar orman işletmeciliğinde de değişim ve gelişim sürecini beraberinde getirmiştir. Bu yenilik ve değişimlerin sürekli ve sürdürülebilir olması son derece önemlidir. Bu kapsamda Türkiye'de tali ürün olarak görülen ODOÜ kavramında bir anlayış oluştuğu görülmektedir. Türkiye'de zengin ürün çeşitliliğine sahip olunmasına rağmen, ODOÜH'lerin ormancılık faaliyetleri içerisinde tam anlamıyla etkin bir şekilde yer alması sağlanamamıştır. Özellikle ODOÜH'lerin envanterinin en kısa zamanda bitirilmesi gerekmektedir. Bu çalışmalar tamamlandığında ODOÜH'lerin potansiyeli gerçekçi bir şekilde belirlenebilecektir.

Türkiye'de ODBÜ'ler genellikle işlenmemiş olarak ihraç edilmektedir. Bu durum ürünlerin potansiyel değerinden daha düşük gelirler sağlanmasına neden olmaktadır. Bu ürünleri işleyecek fabrika ve sanayi kuruluşlarının vakit kaybetmeden kurulması gerekmektedir. Bu noktada yurtdışında yapılan faydalı uygulamaların modellenerek ülkemizde de hayata geçirilmesi gerektiği düşünülmektedir. Ayrıca ODOÜH'lerin özellikle ekosistem hizmetlerinin parasal değerlerinin hesaplanması ve ulusal muhasebe sistemine girilmesi sektörün milli ekonomiye katkısının tam olarak tespiti açısından büyük önem taşımaktadır.

ODOÜH'ler ile ilgili istatistiki bilgilere sahip olmak önemlidir. Ancak bu verilerin yönetsel hedeflere hizmet edecek şekilde tutulması gerekmektedir. Türkiye'de iç tüketim ve ticaretine dönük istatistiki veriler sağlıklı bir şekilde elde edilememektedir. Bu nedenle ODOÜH'lerin gerçek ekonomik boyutu hesaplanamamaktadır.

ODOÜH'ler sadece ODBÜ olarak görülmekte diğer ürün ve hizmetler göz ardı edilmektedir. Mevzuat incelendiğinde de bu durum açık bir şekilde görülmektedir. Konu ile ilgili tebliğler yayımlanmış olmasına ve düzenlemeler yapılmasına rağmen uygulamadaki eksiklikler hala devam etmektedir. OGM'nin önce bitkisel ürünlerden hayvansal ve mineral maddeleri de kapsayan geniş bir bakışa geçiş yaptıktan sonra tekrar bitkisel içerikle sınırlı daha dar bir içeriğe dönüş yapması, uygulamada yaşanan karmaşayı gözler önüne sermektedir. Bu noktada OGM'nin daha geniş bir bakış açısı ile ODBÜ dışındaki diğer ürün ve hizmetlere de yönelmesi gerekmektedir.

Kurumsal yapı incelendiğinde OGM'ye bağlı merkezde Daire Başkanlığı taşrada Şube Müdürlüklerinin kurulmuş olması önemlidir. Ekosistem Hizmetleri Dairesi Başkanlığının 2018 yılında kurulmuş olması, ormanların sağlamakta olduğu ODOÜH'lere ekosistem hizmeti yaklaşımı açısından bakılmaya başlandığını göstermektedir. Bu nedenle ODOÜH tanımı ve kapsamında da önemli değişimler yaşanmıştır. Ancak kurumsal yapının sürekli değişmesi ODBÜ ve ODHÜ'lerin üretimi, envanteri, satışı ve pazarlanması noktalarında problemler yaşanmasına neden olmaktadır. Kurumlar arasında bilgi akışı doğru ve eksiksiz bir şekilde gerçekleştirilememekte ve veri kayıpları yaşanabilmektedir. Ayrıca ODOÜH'lerin işletilmesi konusunda yetkin personel eksikliği bulunmaktadır. Bu noktada uzmanlaşmaya gidilerek ODOÜH'lerle ilgili işletme şefliklerinin kurulması ve uzman personelin bu kademelerde işlendirilmesi OGM'yi daha farklı boyutlara taşıyacaktır.

Politik açıdan değerlendirildiğinde kalkınma planları, ulusal ormancılık planı, stratejik planlar ve eylem planlarında ODOÜH'lerle ilgili politikaların, stratejik amaç ve hedeflerin belirlendiği, ancak bu amaç ve hedeflerin çok büyük bir kısmına ulaşamadığı görülmektedir. Bu noktada politika yapanların, bu politikaları uygulayacak kurumların amaçlarını, hedeflerini, kurumsal ve teknik kapasitelerini, stratejilerini gerçekçi bir şekilde göz önüne almaları gerekmektedir. Özellikle Çevre ve Orman Bakanlığı, Orman ve Su İşleri Bakanlığı ile Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından farklı dönemlerde yapılan stratejik planlar ile hem kurumsal olarak istikrarsızlık yaşamakta

hem de bu planların planlama ve uygulama aşamalarında sıkıntılar meydana gelmektedir. Politik istikrarın sağlanabilmesi için öncelikle kurumsal istikrarın gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bakanlık yapısında ve ormancılık örgütlenmesi noktasında uzun vadeli planlar yapılarak, önce kurumsal ardında da politik istikrarın sağlanabileceği gözlerden uzak tutulmamalıdır.

Orman amenajman yönetmeliği ile Odun Dışı Ürün ve Hizmetler Yönetim Planlarına temel olan kurumsal kararların uyumu için ulusal ormancılık programı, kalkınma planları, stratejik planlar ve eylem planları birbiriyle uyumlu hale getirilmelidir. Eşgüdüm ve denetim olmadan yapılan planlar hem iş yükünü artırmakta hem de karmaşaya neden olmaktadır. Bu noktada orman kaynaklarının çok amaçlı olarak planlanması ODOÜH'lerin sürdürülebilirliği açısından oldukça önemlidir.

Son olarak bu ürünlerin dış pazarlarda değerlendirilebilmesi için belirli standartlara sahip olması ve ürün sertifikalarının bulunması gerekmektedir. Bu konuda da ciddi çalışmalar yapılmalı ve bir an önce uygulamaya konulmalıdır.

TEŞEKKÜR /BİLGİLENDİRME

Bu çalışma 4-6 Kasım 2018 tarihinde 4. Odun-Dışı Orman Ürünleri Sempozyumu'nda sözlü sunum yapılarak, tam metin bildiri olarak yayımlanmıştır.

KAYNAKLAR

- Altunel TA (2012) Odun dışı orman ürünlerinin toplayıcı/üretici açısından sosyoekonomik önemi. İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, 62(1): 85-99.
- Anonim (1987) Ülkemizdeki Bazı Önemli Orman Tali Ürünlerinin Teşhis ve Tanıtım Kılavuzu. Orman Genel Müdürlüğü Yayını, Yayın No:659, Seri No: 18, 89 s.
- Anonim (1995) Orman Tali Ürünlerinin Üretim ve Satış Esasları. Tebliğ No: 283, Ankara, 153 s.
- Anonim (1996) Orman Ürünlerinden Faydalanmak İsteyenlere Verilecek İzinlere Ait Tebliğ. Tebliğ No: 289, Ankara.
- Anonim (2004) 2. Türkiye Ulusal Ormancılık Programı 2004-2023. Çevre ve Orman Bakanlığı, Ankara, 80 s.
- Anonim (2013) Odun Dışı Orman Ürünlerinin Envanter ve Planlanması ile Üretim ve Satış Esasları. Tebliğ No: 297, Ankara.
- Anonim (2016) Odun Dışı Orman Ürünlerinin Envanter ve Planlanması ile Üretim ve Satış Esasları. Tebliğ No: 302, Ankara 124 s.
- Anonim (2019) Tarım Orman Şurası, Orman Kaynaklarından Faydalanma Grubu Çalışma Raporu. T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Ankara, 31 s.

- Arslan H, Engindeniz S, Çınar G (2016) İzmir ili kentsel kesiminde odun dışı bitkisel orman ürünleri tüketiminin analizi üzerine bir araştırma. Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 53(3): 251-257.
- Artukoğlu MM, Uzman A, Olgun A (2002) An evaluation of medicinal and aromatic plant trade in the world, in the EU and in Turkey. Agro-Food Industry Hi-Tech, 13(6): 19-22.
- Artukoğlu MM, Uzman A (2003) Tıbbi ve Aromatik Bitkiler İç ve Dış Ticareti Üzerine Bir Araştırma. İzmir Ticaret Odası Yayınları, İzmir, 42 s.
- Balci B, Köse M (2024) Türkiye’de bazı odun dışı orman ürünlerinin üretim, ithalat ve ihracat durumlarına ilişkin bilgiler. Ağaç ve Orman, 5(1): 1-12.
- Bayram E, Kırıcı S, Tansı S, Yılmaz G, Arabacı O, Kızıl S, Telci İ (2010) Tıbbi ve aromatik bitkiler üretiminin artırılması olanakları. Ziraat Mühendisliği VII. Teknik Kongresi, 11-15 Ocak, Ankara.
- Bilgin F (1996) Orman tali ürünlerinden çam fıstığının (fıstıkçama) İzmir-Bergama ilçesi Kozak yöresi tarım işletmelerinde üretim, değerlendirme ve pazarlamasının iyileştirilmesi üzerine bir araştırma. Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Bilir A (2017) Odun dışı orman ürünlerine yönelik toplumsal algının incelenmesi: Kahramanmaraş ili örneği. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş.
- Bozkurt Y, Yalıtık F, Özdönmez M (1982) Türkiye’de orman yan ürünleri. İstanbul Üniversitesi Yayını, No: 2845, Orman Fakültesi Yayınları No:302, İstanbul, 190 s.
- Davis PH, Mill RR, Tan K (1988) Flora of Turkey and The East Aegean Islands. Vol. 10, Edinburgh University Press, Edinburgh, pp 11-112.
- DKMP (2012) Biyolojik Çeşitliliği İzleme ve Değerlendirme Raporu. T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, Ankara, 97 s.
- Doğan O (2020) Zonguldak Orman Bölge Müdürlüğü sınırlarında yetişen önemli tıbbi ve aromatik bitki potansiyeli ve ülkemizdeki pazar payı. Bartın Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Bartın.
- Eker Ö (2018) Ekosistem hizmet ödemelerinin odun dışı orman ürün ve hizmetleri kapsamında değerlendirilmesi: su ve su kaynakları yönetimi. Turkish Journal of Forest Science, 2(2): 165-176.
- FAO (1995) Non-Wood Forest Products for Rural Income and Sustainable Forestry. M-30, Italy.
- Faydaoğlu E, Sürücüoğlu MS (2011) Geçmişten günümüze tıbbi ve aromatik bitkilerin kullanılması ve ekonomik önemi. Kastamonu University Journal of Forestry Faculty, 11(1): 52-67.
- Gedik S (2014) Elazığ Orman Bölge Müdürlüğü’nde odun dışı orman ürünlerinin sosyoekonomik boyutları üzerine araştırmalar. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş.
- Geray AU (1998) Ulusal Çevre Eylem Planı. Orman Kaynaklarının Yönetimi, Devlet Planlama Teşkilatı Yayını, Ankara.
- Geray AU, Şafak İ (2007) Ege bölgesi odun dışı bitkisel orman ürünleri yönetimindeki sorunlar ve çözüm önerileri. Ormancılık Eğitiminin 150. Yılında Orman Kaynaklarının İşlevleri Kapsamında Darboğazlar, Çözüm Önerileri ve Öncelikler Sempozyumu, 17-19 Ekim, İstanbul, s. 467-482.
- Güner A, Aslan S, Ekim T, Vural M, Babaç MT (2012) Türkiye Bitkileri Listesi: Damarlı Bitkiler. Nezahat Gökyiğit Botanik Bahçesi ve Flora Araştırmaları Derneği Yayını, Flora Dizisi 1, İstanbul.
- Hakverdi AE (2020) Türkiye’de sürdürülebilir orman yönetimi kriter ve göstergelerinin değerlendirilmesi. Turkish Journal of Forestry, 21(3): 332-343.
- Karayılmazlar S, Yazıcı H (2002) Türkiye’nin odun dışı orman ürünleri içerisinde batı karadeniz bölgesinde yetişen Defne’nin (*Laurus nobilis* L.) ekonomik değeri ve önemi. II. Ulusal Karadeniz Ormancılık Kongresi, 15-18 Mayıs, Trabzon, s. 289-295.
- Kılıç M, Erkan V (2006) Stratejik planlama ve dengeli performans yönetimi yaklaşımları bir arada olabilir mi? Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi, (2): 77-93.
- Koday Z, Karadağ H (2019) Türkiye’de bal ormanlarının gelişimi ve bölgesel dağılımı (2007–2018). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 23(3): 1227-1242.
- Komut O, Öztürk A (2010) Gümüşhane yöresinde odun dışı orman ürünleri işletmeciliği: mevcut durum, sorunlar ve öneriler. III. Ulusal Karadeniz Ormancılık Kongresi, Cilt: 3, s. 1167-1175.
- Komut O (2019) Odun dışı orman ürünlerine ilişkin paydaş farkındalığı: orman köylüsü örneği. Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, 20(1): 110-117.
- Korkmaz M, Duman EA (2019) Türkiye’de bazı odun dışı orman ürünlerinin dış ticaretine yönelik değerlendirmeler. Turkish Journal of Forestry, 20(4): 401-410.
- Kurt R, Karayılmazlar S, İmren E, Çabuk Y (2016) Türkiye ormancılık sektöründe odun dışı orman ürünleri: ihracat analizi. Bartın Orman Fakültesi Dergisi, 18(2): 158-167.
- Lovrić M, Da Re R, Vidale E, Prokofieva I, Wong J, Pettenella D, Mavsar R (2020) Non-wood forest products in Europe—a quantitative overview. Forest Policy and Economics, 116: 102175.
- Lynch KA, Maclain RJ (2003) Access, Labour, and Wild Floral Greens Management in Western Washington’s Forests. PNW-GTR-585: 61 p.
- Murray V, Shaw D (2000) WHO monographs on selected medicinal plants. Health Hygiene, Volume:2, 21(3):129.
- OGM (1987) Ülkemizdeki Bazı Önemli Orman Tali Ürünlerinin Teşhis ve Tanıtım Kılavuzu. Yayın No:659, Seri No: 18, 89 s.
- OGM (2012) 2013-2017 Orman Genel Müdürlüğü Stratejik Planı. Ankara, 82s.
- OGM (2013) 2013 Yılı İdare Faaliyet Raporu. Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, Ankara, 82s.
- OGM (2019) 2019 Yılı İdare Faaliyet Raporu. Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, Ankara, 98s.
- OGM (2020) Tıbbi ve İtri Kullanım Açısından AR-GE Çalışmalarına Konu Edilebilecek Bitki Türleri.
- OGM (2023a) Ormancılık İstatistikleri.
- OGM (2023b). 2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu. Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, Ankara, 98s.
- OGM (2023c) 2024-2028 Orman Genel Müdürlüğü Stratejik Planı. Ankara, 148s.
- Ok K, Alagöz GÖ, Atıcı E, Çoban S, Şenyurt M (2012) Süsleme Amaçlı Kullanılan Odun dışı Orman Ürünlerinin Sürdürülebilir Yönetimi. TÜBİTAK 109O264 Proje Sonuç Raporu.
- Ok K, Koç M (2018) Türkiye’de odun dışı orman ürünlerinin planlanmasında yöntem ve yaklaşım sorunu. Turkish Journal of Forestry, 19(4): 391-402.
- Ok K, Tengiz YZ (2018) Türkiye’de odun dışı orman ürünlerinin yönetimi. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Tarım ve Doğa Dergisi, 21(3): 457-471.
- Özgülven M, Sekin S, Gürbüz B, Şekeroğlu N, Ayanoğlu F, Ekren S (2005) Tütün, tıbbi ve aromatik bitkiler üretimi ve ticareti. Türkiye Ziraat Mühendisliği VI. Teknik Kongresi, 1: 481-501.
- Özgülven E, Düzgün M (2000) Policies to promote sustainable operations and utilization non-wood forest products in Turkey. Seminar on Harvesting of Non-wood Forest Products, 2-8 October, İzmir: 113-125.
- Prasad R (1999) Joint forest management in India and the impact of state control over non-wood forest products. Unasylva, 198:58-62.

- Reid WV, Mooney HA, Cropper A, Capistrano D, Carpenter SR, Chopra K, Dasgupta P, Dietz T, Duraiappah AK, Hassan R, Kasperson R, Leemans R, May RM, McMichael AJ, Pingali P, Samper C, Scholes R, Watson RT, Zakri AH, Shidong Z, Ash NJ, Bennett E, Kumar P, Lee MJ, Raudsepp-Hearne C, Simons H, Thonell J, Zurek MB (2005) Ecosystems and Human Well-Being-Synthesis: A Report of the Millennium Ecosystem Assessment. Island Press, 563 p.
- Sarı AO, Oğuz B (2000) Türkiye ve dünyada bazı tıbbi, kokulu ve baharat bitkilerinin yeri ve önemi. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Ege Tarımsal Araştırma Enstitüsü, Yayın No: 98.
- Sarı SG, Güneş Y, Eker Ö, Görücü Ö (2023) Bazı odun dışı orman ürünlerinin sosyo-ekonomik analizi: Elazığ Orman Bölge Müdürlüğü Örneği. Turkish Journal of Forest Science, 7(2): 223-242.
- Sunderland TC, Ndoye O (2017) Management and Conservation of NWFP Resources (Non-Wood Forest Products No. 21). Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO), ISBN: 978-92-5-109489-1, ISSN: 1020-9727, Rome, Italy.
- Şafak İ, Okan T (2004) Kekik, defne ve çam fıstığının üretimi ve pazarlaması. DOA Dergisi, (10): 101-129.
- Şenkuç Ç, Kaya S (2017) Türkiye endemik bitkilerinin coğrafi dağılışı. Türk Coğrafya Dergisi, (69): 109-120.
- Topay M (2011) Recreation as an Important nonwood forest product. Proceedings of II. International Non-wood Forest Products Symposium, 8-10 September, Isparta, pp: 58-67.
- Tolunay A, Balçı Ö, Türkoğlu T (2017) Ormancılıkla ilgili eylem planları ve bunların uygulamadaki etkinliğine ilişkin görüşlerin değerlendirilmesi. Journal of Forestry, 18(4): 295-301.
- Torlak H, Vural M, Aytaç Z (2010) Türkiye'nin Endemik Bitkileri. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 220 s.
- Türker MF, Öztürk A, Pak M, Tiryaki E (2001) Türkiye ormancılığında odun dışı orman ürünleri işletmeciliğinde karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri. I. Ulusal Ormancılık Kongresi, 20-23 Mart, Ankara, s: 306-316.
- Türker MF, Öztürk A, Pak M, Durusoy İ (2002) Orman kaynağından geleneksel ve çağdaş yararlanma şekilleri: dünya ve ülkemizdeki durum. Kırsal Çevre Yıllığı, 1: 30-56.
- Türker MF, Öztürk A, Pak M, Durusoy İ (2006) Odun Dışı Organik Orman Ürünleri ve Yönetimi, Sürdürülebilir Rekabet Avantajı Elde Etmede Organik Tarım Sektörü: Sektörel Stratejiler ve Uygulamalar (Ed: Eraslan İH, Şelli F.). ISBN:975-6292-06, Birinci Baskı, Uluslararası Rekabet Araştırmaları Kurumu Derneği (URAK) Yayınları, İstanbul, s. 499-543.
- URL-1 <https://www.ogm.gov.tr/SitePages/OGM/OGMHaberler.aspx?List=aad1782a-50b0-49db-b602-ddf5724a0b9e&ID=259&Web=6b9add1f-52c2-4e71-826c3f6be57bbc5d>, Erişim Tarihi: 10.09.2024.
- URL-2 <https://www.ogm.gov.tr/tr/e-kutuphane-sitesi/Pages/yayinlar.aspx> , Erişim Tarihi: 10.04.2025.
- Vance NC, Borsting M, Pilz D, Freed J (2001) Special Forest Products: Species Information Guide for the Pacific North West (Vol:513). PNW-GTR-513. 169 p.
- Yıldırım HT (2011) Türkiye'nin odun dışı orman ürünleri üretiminin ormancılık politikası açısından değerlendirilmesi. I. Ulusal Akdeniz Orman ve Çevre Sempozyumu, 26-28 Ekim, Kahramanmaraş, s. 18-25.